

IV. Rootsi ajalugu linnulennult.

Mag. Evald Blumfeldt.

Vanemad kirjalikud teated rootslaste kohta ulatuvad tagasi rahvasterändamis-ajastusse (500—800 p. Kr.). Neil kaugeil sajandil ei olnud veel Rootsi riiki ja rahvast nende mõistete tänapäevases tähenduses. Tollekordse Rootsi rahvastik jagunes mitmeks sõltumatuks, üksteisesse sageli vaenulikult suhtuvaks hõimuks, kellest tähtsamad olid svealased ja göötalased. Esimesed asustasid Mälär'i järve ümbritsevaid maid. Göötalased elasid svealastest lõuna pool. Nende algseks asumisalaks oli hilisem Götland. Hõimulisteski piirides killunes rahvas veel väikesteks riigikesteks — fülkedeks, kus valitsesid nn. fülkekuningad. Svealand'is oli tähtsaimaks riigiks too, mille keskuseks oli Uppsala linn. Siit lähtudes toimuski Rootsi rahvusriigi loomine. Rootsi riik kujunes tugevates võitlustes svealaste ja göötalaste vahel. Neid võitlusi kirjeldavad objektiivsed allikad puuduvad meil. Meie kuuleme neist skandinaavia muistsetest saagadest. Ent saagades, arvestades nende sangarilaulu iseloomu, on raske eraldada tött muinasjutust, realiteeti kujutelmast. Kuid pole siiski mingit kahtlust, et mõnesugusel määral saagades ometi kajastuvad ajaloolised sündmused. — Beowulfi laulud kõnelevad ägedaist võitlusist svealaste ja göötalaste vahel juba VI sajandil. Võidukad svealased laiendasid oma võimkonda Kes- ja Lõuna-Rootsis järjest enam. Göötalaste maakondade alistamine svealaste kuningate poolt tähistabki Rootsi rahvusriigi algust. Islandlase Snorre Sturlasson'i poolt XIII sajandi algusel üleskirjutatud Ynglinga-saaga teateil olnud göötalaste lõplikuks alistajaks ja svealaste ning göötalaste esimeseks ühiseks valitsejaks Ynglinga suguvõssa kuuluv kuningas Ingjal d. Arvatakse, et saagakuningas Ingjald võis elada umbes 700. a. paiku. Täielikku riiklikku ühtlust ei saavutatud aga niipea. Maakondade vahel jätkusid võitlused ka viikingiajal, mis on muinasaegse Rootsi kangelasajastu. Itta suunatud viikingisõidud tõid rootslasi siis tihedasse kokkupuuteisse ka meie esivanematega nii sõjalisel kui kultuurilisel alal. Maailma-ajalooliselt on kõige tähtsam see, et rootslaste idasuunalistest viikingisõitudest sai alguse Vene riik.

Muinasaegse Rootsi piirid ei ühtu tänapäevastega: Lõuna-Rootsi maakonnad — Skåne, Halland ja Blekinge allusid Taanile. Põhja-Rootsi oli tollal suures enamuses veel asustamata. Kõige intensiivsemalt tuikas elu Mälär'i orus. Siin asusid muistse Rootsi tähtsaimad kaubalinnad — Birka, Uppsala, Sigtuna — ja riikliku elu keskused. Viikingiaja meresõitude lähte- ja sihtkohad asusid just Mälär'i orus. Siin tehti esimesi katseid kuulutada rootslastele ristiusku. Kahel korral (a. 830 ja 852) viibis kuulus põhjamaade apostel Ansgarius Birka's. Tal õnnestus rajada siia väike kristlik kogudus, mis aga varsti hääbus. Alles poolteistsada aastat hiljem hakkasid anglo-saksi ja saksa misjonärid Rootsis energilisemalt ristiusku levitama. 1008. a. paiku laskis end ristida Olav Sülikuningas. Seega oli ristiusule pandud kindel alus. Uuel õpetusel tuli siiski veel kaua võidelda muistsete usuliste veendumuste ja tavadega. See sisevõitlus nõrgendas ja kahandas rootslaste väljaspoole suunatud aktiivsust ja aitas kaasa viikingisõitude lakkamisele XI sajandi keskpaigu. Samal ajal (umbes 1060. a.) kustus svealaste

2

Tartu Riikliku Ülikooli

muistne kuningasugu — Ynglinga suguvõsa, mille tõttu riigis algasid segadused. Nende sündmustega tavaliselt lõpetatakse Rootsi muinasaeg ja alustatakse ajaloolise aja esimest perioodi — keskaega.

Varast keskaega ca. a. 1060—1250 iseloomustavad Rootsis esijoones sisemised võitlused kristluse ja paganluse vahel, mis avalduvad võitlustes üksikute maakondade — Svealand, Öster- ja Västergötland — vahel kuningatroni täitmise pärast. Neis võitlusis pääses maksvusele kuninga valitavuse põhimõte. Kuninga valimise õigus läks svealastele, kuid viimaste poolt valitud kuningas pidi hankima kinnituse teistelt maakondadelt. Rootsi riik säilitas nimelt kogu varase keskaja suhteliselt iseseisvate maakondade (folkland) liidu iseloomu, kus maatingidel teostati võimu vabade talupoegade poolt. Ajastu lõpuks arenes siiski ka kuninglik seadusandlus. Endine talupoeglik ühiskond hakkas mõranema. Võim koondus järjest enam riigiaristokraatia kätte, kes kujunes troonitülide soodsas õhkkonnas endistest suurtalupoegadest.

Ynglingasoo kustudes vallandusid kohe troonitülid. Kuningatroomile pääses lääne-götalaste poolt valitud Stenkil. Viimase suguvõsa kustus 1120-ais aastais. Selleks ajaks oli kristlus end Rootsis täies ulatuses maksma pannud, kuid see ei suutnud tasandada maakondade vahelisi vastolusid. Troonitülid vallandusid viimati nimetatud kuningasoo kustudes uue hooga. Mõne aja pärast leidis ühise kuningana tunnustamist ida-götalaste poolt valitud Sverker, kes pani alguse samanimelisele kuningasooale. Kuid juba 1150. a. valisid svealased, — Sverker oli selleks ajaks kas tagandatud või surmatud, — kuningaks Eeriku, keda kutsutakse pühaks. Selle valimisega oli antud algus üle saja aasta kestnud võitlusele Rootsi trooni pärast Sverker'i ja Eeriku soo vahel. Selles võitluses tugis esimene suguvõsa ida-götalastele, teine svealastele, kuna lääne-götalased pooldasid puhuti Taani vürste, kes põlvenesid naisliinis Stenkil'i soost. Puhuti läks võitlus nii teravaks, et otsiti abi väljaspooltki. Nii kutsus Sverker noorem 1208. a. enesele appi Taani kuninga Valdemar II Võitja. Kuid Lena lahingus jäi võitjaks Eeriku soost Eerik Knuudipoeg. Siseriigis mängisid pooled üksteise vastu välja kiriku. Ristiusk oli nüüd juba valitsev. 1164. a. asutatud Uppsala pääpiiskopkonnaga kehandati Rootsi katoliiklikku kirikuorganisatsiooni. Paavsti püüete eest võitlesid Rootsis eriti Sverker'i soost kuningad, kuna Eeriku suguvõsa püüdis rajada rahvuslikule alusele tugivat kirikut. Seepärast kuulus Rooma kuuria poolehoid tavaliselt alati Sverker'i suguvõsale, kes 1200. a. vabastas kirikule kuuluva maavalduse maksudest ja vaimlikud alluvusest ilmlikule kohule. Teiselt poolt süvendati samal ajal Rootsis kloostrite jne. kaudu õhtumaist kultuuri.

Üldiselt aga tähistavad ajaloolise aja kaks esimest sajandit nõrkuseperioodi Rootsi ajaloos. Siseriiklikkude tülide tagajärjel kaotati XII sajandi algusel Norrale Bohuslän'i, Jämtland'i ja Härjedalen'i maakonnad. Kesken-datud riigivõimu ja energiliste valitsejate tõttu muutus tollal Rootsile eriti kardetavaks ta lõunapoolne naaber — Taani. Kuid ka idapoolsed rahvad, eriti eestlased, karjalased ja kurelased häirisid rootslaste rahu, võttes korduvalt ette röövretki Rootsi rannamaile. 1187. a. tungisid idapoolsed paganad, nähtavasti eestlased ja karjalased, Rootsi südamesse — Mälar'i vetele — ja hävitasid kaubanduslikult tähtsa Sigtuna linna. XIII sajandi algusel kõneleb sellistest eestlaste, eriti saarlaste retkedest Rootsi Läti Hendrik oma ajaraamatus.

Muide aga oli saarlaste ja rootslaste vahel sõlmunud tihedaid sidemeid rahulikul — kultuurilisel ja kaubanduslikul alal.

Politiliste kaotuste kõrval tabasid rootslasi tollal ka majanduslik-kaubanduslikud kaotused. Viikingiaja lõppedes jäid rootslased endiselt valitsevaks kaubitsejaks ja merdsõitvaks rahvaks Läänemerel. Kuid XII sajandi keskpaigast alates kasvas neile sakslasid ja Põhja-Saksa merelinnades tugev võistleja, kes sajandi lõpuks tõrjus rootslased täiesti tahaplaanile. Veel rohkem, linnakodanik-kaupmehena tungis sakslane ka Rootsi linnadesse, olles sageli viimaste rajajaks ja pannes aluse uue sotsiaalse kihi — linnakodanluse tekkimisele Rootsis, kelle senine kaubandus oli olnud talurahva käes.

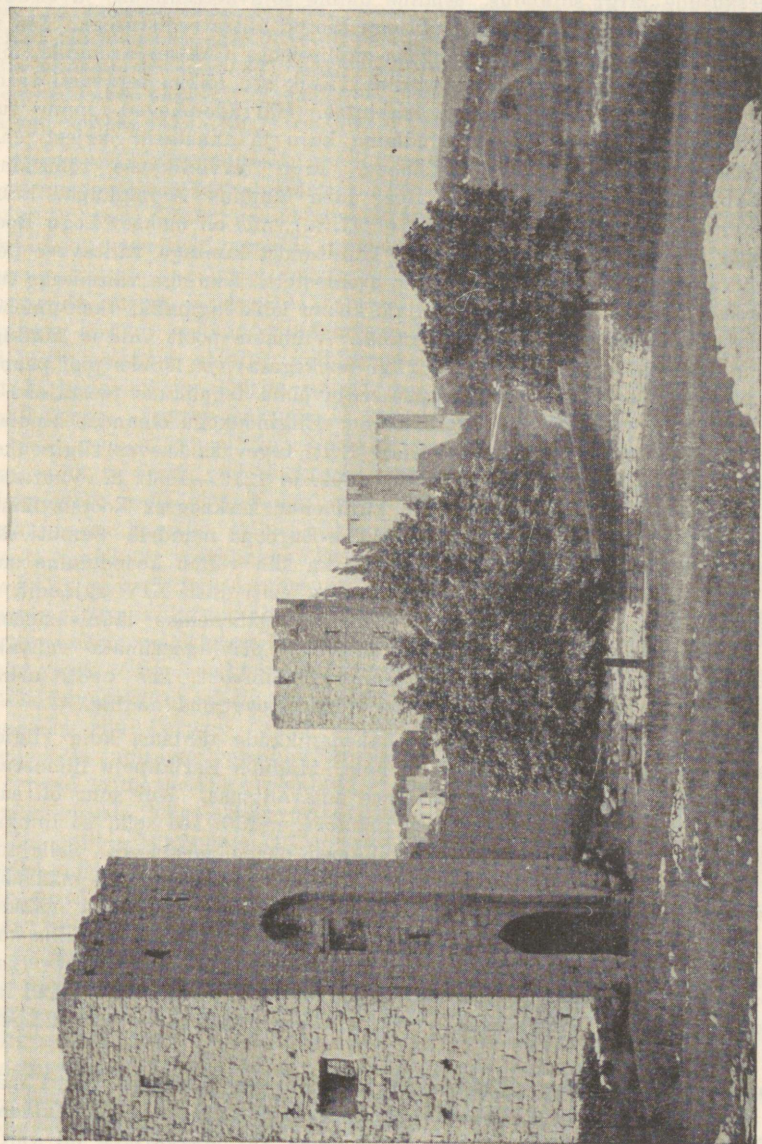
Birger Jarl.

Ajastu lõpul alustus uuesti Rootsi idasuunaline ekspansioonitüing. See juhtis nüüd Soome. 1157. a. paiku võttis kuningas Eerik Püha (ca. 1150—1160) ette ristiretke Soome — Aura jõe suhu. Sellega algas soomlaste ristiusustamine ja alistamine rootslaste poolt, mis nõudis suuri jõupingutusi. Teine suurem sõjakäik Soome toimus 1249. a. Selle juhiks oli jaarl Birger. Maa lõplik alistamine toimus siiski alles järgneval perioodil. — Kui XIII sajandi algul sakslased eestlasi ristiusustasid ja kui rootslaste põlised rivaalid taanlased olid 1219. a. kinnitanud kanna Põhja-Eesti rannikul — Rääväläs, siis ei suutnud Rootsi jääda rahulikuks päältvaatajaks. 1220. a. maandus kuningas Johan Sverkeripoeg Läänemaal, vallutas Lihula linnuse ja asus läänlasi ristima. Kuid rootslaste võimul polnud siin pikka iga. Kuninga lahkumise järele hävitasid saarlased linnuse ühes selle rootsilise meeskonnaga.

Folkungite ajastu 1250—1389. Eerik Eerikupoja surmaga kustus 1250. a. Eeriku suguvõsa, kuna Sverkeri suguvõsa oli kustunud juba varem. Nüüd valiti kuningaks Folkunga suguvõsast Valdemar Birgeripoeg. Tegelikult aga juhtis riigivalitsemist kuni 1266. a. ta isa, eelpool juba mainitud jaarl Birger. Viimasel on suuri teeneid Rootsi siseriikliku elu korraldamise, seadusandluse jne. alal. Tema ajal rajati arvatavasti Stokholmi linn. — 1275. a. tõukas Valdemari troonilt ta vend Magnus (1275—1290). Viimane hakkas esimesena nimetama end „svealaste ja götalaste“ kuningaks, milline vormel sai rootsi ametlikuks kuningatiitliks. Hiliskeskaegne traditsioon on austanud kuningas Magnust hüüdnimega Aidalukk (Ladulås), mis peab tähistama seda, et tema korraldused olevat lukustanud talurahva aidad suurnike omavolile. Et trooni oma perekonnale kindlustada, laskis ta valida oma poja Birgeri Rootsi troonipärijaks. Kuningana oli Birgeril raskeid võitlusi oma võimuhnete vendadega. Viimased heideti vangi, kus nad surid. See kuningas samm kihutas rahva ta vastu üles. Birger põgenes maalt. Katse taanlaste abil trooni taas võita äpardus. Kuningaks valiti Birgeri vennapoeg Magnus Eerikupoeg (1319—1365), kes 1332. a. asus iseseisvalt valitsema. Sisetülid kurnasid ka nüüd riiki. 1364.—65. a. kukutas rühm aadlikke Magnus Eerikupoja ja kutsus kuningaks ta õepoja Mecklenburgi Albrechti. Viimasega pääsesid maal võimutsema sakslased, keđa kuningas soodustas eriti ametikohdade jagamisel. Sakslasist ametnikkude omavoli said tunda eriti talupojad. Kui siis Albrecht ei soostunud enam aadli kõigi soovidega, tõukas kõrgaadel ta 1389. a. troonilt.

Välispoliitilisel alal lõpetati Folkunga-ajastul Soome kehandamine Rootsi riiki. 1293. a. vallutas Torgil Knuudipoeg läänepoolse Karjala ja rajas Viiburi linnuse. Ta katsed võita Rootsile kaubanduslikult tähtsat Neva jõe rajooni andsid ainult ajutist edu. Venelasi ei suudetud siit lõplikult välja tõrjuda. 1323. a. sõlmiti Rootsi ja Vene vahel Pähkinasaare rahu, mis sajangiteks määras kindlaks Rootsi võimu idapiiri. Ajutist edu saavutati teisalgi. Pärاندuse teel omandas kuningas Magnus Eerikupoeg ka Norra trooni, kuid juba 1355. a. oli ta sunnitud loovutama selle oma pojale. Taani poliitilise nõrkuse ajal omandas sama kuningas ka Skåne, Halland'i ja Blekinge, kuid juba 1361. a. ühendati need maakonnad jälle Taaniga. Samal aastal kaotas Rootsi ka Ojamaa saare, mis keskaja lõpul oli tüliõunaks Läänemere võimude vahel ja sageli vahetas peremehti.

Folkunga-ajastu toimed liideti tihedamalt riigi üksikud osad. Selle teosta-

Wisby linnamüür.

misel taandus endine talurahva-demokraatia kuningavõimu soodustusel areneva seisusliku korra ees. Kirik ja aadel kiskusid järjest enam varem kogukondadele kuulunud funktsioone oma kätte. Magnus Aidaluku ajal korraldati Euroopa mandri eeskujude järgi sõjandus. Endine üldine sõjaväeteenistuse ja leedungi kohustus asendati 1280. a. maksuvabadusega seotud ratsateenistusega. See nn. ilmliku frälsi seadus oli tugevaks tõukeks aadliseisuse (frälse) arengule, mida soodustas veel kuninga muugi seadusandlus. Kõik see lõikus teravasti traditsioonilisse talupoegliku ühiskonna korraldusse. Härrade-päevad, kuhu tulid kokku aadlikud, omandasid järjest kindlama kuju ja anastasid järjest enam rahvakoosolekute ülesandeid ja funktsioone. Riigi terviklikkuse rõhutamine maakondliku omavalitsuse arvel, mis algas juba Magnus Aidalukuga, kulmineerus Magnus Eerikupoja maaseaduses (1347. a.), mis oli maksev kogu Rootsi kohta. Selle seaduse esimeses osas leidis kinnitamist kuninga valitavuse põhimõtte, kuid valimisõigus ei kuulunud enam svealastele. Kuninga valimiseks tulid nüüd Uppsala lähedal olevale Mora-väljale kokku kõik lagmanid (kohtumehed) ja igast kohtukonnast veel 12 arukat meest. Viimaste poolt valitud kuningas pidi andma kuningavande, sõitma läbi riigi (eriksgata), ja lõpuks pidi peapiiskop ta kuningaks kroonima. Aadlikkude mõjuvõimu tegelikuks teostajaks sai selle seaduse järgi kuninga- ehk riiginõukogu. Riiginõukogu omandas kindlama ilme juba Magnus Aidaluku valitsuse ajal. Eriti tugevaks kasvas riiginõukogu pikaajaliste eestkoste-valitsuste ajal 1290.—1302. ja 1319.—1332. a. Vaatamata neile aadlike soodustavaile seadusile, ei kujunenud keskaegses Rootsis läänindust sellel kujul, nagu see oli klassiline Lääne-Euroopa mandril. Samuti säilitas vabaduse rootsi talupoeg. Ometi muutus ka siin võimu koondumine suurrikkude kätte riigi terviklikkusele kardetavaks, eriti just XIV sajandil, mil rootsi kohalik halduskorraldus järjest enam oli lähenemas läänisüsteemile. Magnus Eerikupoja püüded murda aadli vägevust privileegeerimata rahvakih-tide abil maksid talle ta trooni. Mecklenburgi Albrecht, kes aadli armust pääses troonile, oli sunnitud peagu kogu võimu loovutama aadlile.

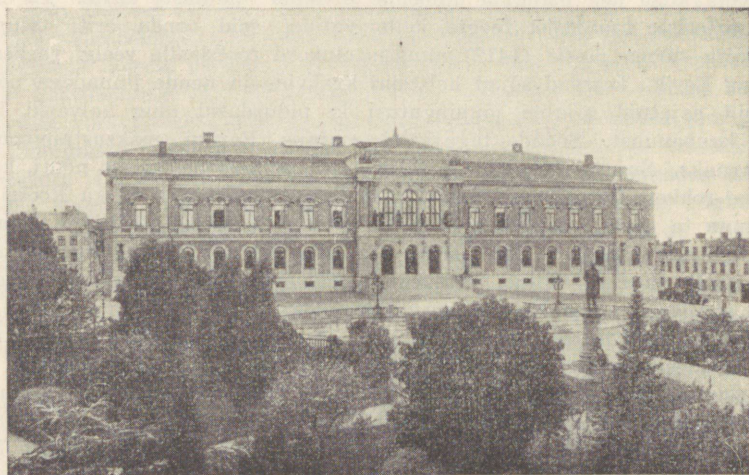
Aadli kõrval kasvas järjest ka linnakodanikkude tähtsus, kuid riigielus see seisus ei pääsenud siiski juhtivale kohale. Magnus Eerikupoja linnaseadus kindlustas Rootsi linnadele kaunis laialdase omavalitsuse. Kui suur oli saksa elemendi osatähtsus Rootsi tookordsetes linnades, näitab see seik, et linnaseaduse määruste kohaselt pidid pooled raeliikmed olema sakslased. Sellejuures kehtis küll jaarl Birger'i poolt XIII sajandi keskel maksmapandud määrus, et Rootsi linnadesse asuvad saksa kaupmehed pidid astuma ka Rootsi riikkond-susse. Linnade arengut soodustas kaubanduslik öitseng Läänemerel, mille kand-jaks oli Hansa liit. Rootsis arenes elava kaubaliikluse tagajärjel mäe- (raua-ja vase-) tööstus. Rängaks löögiks maa arengule oli 1350. a. paiku maad laas-tav katk — suursurm (digerdöden), mille ohvriks arvatakse olevat langenud umbes $\frac{1}{4}$ rahvastikut.

Kalmari uniooni ajastu (1389—1521). Kuningas Albrechti vastu mässu tõstnud aadel kutsus 1389. a. Taani-Norra regendi Margareeta, Valdemari tütre, Rootsi ja pakkus talle trooni. Peale selle, kui Margareeta oli võitnud Falköping'i (1389) lahingus Albrechti, valitses ta tegelikult ka Rootsis, ehkki võitlus jätkus ja Stockholm oma saksameelse kodanikkonnaga alistus talle alles 1398. a. Juba 1396. a. valiti Margareeta nooruke õetütrepog Pommeri Eerik, kes juba 1389. a. oli saanud Norra troonile, ka Rootsi ja Taani kunin-

gaks. 1397. a. krooniti Eerik Kalmaris Skandinaavia kolme riigi ühiseks kuningaks. Sellega pandi alus nn. Kalmari unioonile. 20. juulil 1397. a. kirjutati Kalmaris alla unioonikirjale, mille kohaselt Skandinaavia kolm riiki pidid jääma alaliselt ühendatuks, valima ühiselt kuninga jne. Välisvõimude vastu pidid nad esinema ühise riigina, sisekorralduses aga pidi iga riik säilitama täieliku sõltumatuse. See kokkulepe ei suutnud rahuldada Margareetat, kes tahtis unioonis kindlustada Taanile juhtiva ja valitseva osa. Et kuningad ka hiljem sellistest püüetest ei loobunud, siis iseloomustab kogu uniooniaega kõige teravam võitlus taanlaste ja rootslaste vahel.

Margareeta võimulepääsu sai ka aadel kaunis valusalt tunda. Kuningavõimu suurendamiseks kahandati märksa aadli poliitilist vägevust, eriti just kiriku ja aadli kätte läinud maade tagastamise kaudu. Sellejuures püüdis Margareeta kogu aeg mängida unioonis ülivõimu taanlaste kätte. Ta seadis Rootsis ametisse taanlasist foogte, kelle valjust said tunda eriti talupojad. Margareeta surma järele (1412) muutus olukord rootslasile veelgi raskemaks. Kuningas Eeriku kestvad sõjad holsteini krahvide ja nende linnadega nõudsid rootslasilt asjatuid sõjalisi jõupingutusi ja pidurdasid ning halvasid Rootsi linnade kaubandust. Sõdade tagajärjel muutus Eeriku maksustamispolitiika väga karmiks. Suurte maksude ja valjuse all, millega neid sisse nõuti, kannatas kõige rohkem talurahvas. Samal ajal sattus Eerik vastollu ka Rootsi kirikuga, kuna ta segas end piiskoppide valimisse ja kitsendas kirikule kuuluvat valimisõiguse vabadust. Kõige selle tagajärjel oli rahulolematu kuningas Eeriku vastu Rootsis üldine. Talurahva rahulolematu vallandus Dalarne's 1434. a. avalikuks vastuhakkamiseks, mille juhiks oli Engelbrekt Engelbrektipoeg. Viimase juhatusel muutus see lokaalne rahutus lühikese ajaga talurahva üleriiklikuks vabadusvõitluseks taanlaste vastu. Talurahvaga liitusid või tundsid neile kaasa ka rahvastiku teised kihid, ja mõne kuu jooksul aeti riigist välja kõik võõrad võimukandjad. Arbooga üleriiklikul koosolekul 1435. a., millest esmakordselt võtsid osa ka talupojad ja mida seepärast peetakse Rootsi esimeseks riigipäevaks, valiti Engelbrekt Engelbrektipoeg riigipeameheks. Tema poolt juhitas vabadusvõitluses sündis teadlik rootsi rahvus; alles nüüd tunnetasid erimaakondade elanikud esmakordselt täie teadvusega, et nad, vaatamata kõigile lokaalsetele erinevustele, moodustavad rahvusliku ja riikliku terviku, mille olemasolule on ähvardavaks ohuks taaniliste unioonikuningate püüded. See rahvuslik eneseteadvus kandis rootslaste kõiki järgnevaid, taanlaste vastu suunatud üritusi. Pommeri Eeriku tagandamise järele 1436. a. jagas Engelbrekt valitusvõimu Rootsis Karl Knuudipoeg Bonde'ga, kes oli aadlipartei mees. Peale Engelbrekt Engelbrektipoja surma 1436. a., — ta langes isikliku kättemaksu ohvriks, — läks võim jälle aadli kätte, kelle juhtivamaid mehi oli eelpool nimetatud Karl Knuudipoeg Bonde, kes 1438. a. valiti riigihoidjaks. Kuid juba 1441. a. oli Bonde sunnitud loovutama võimu unioonipartei, mille juhiks oli Uppsala peapiiskop, poolt kuningaks valitud Bayeri Kristoferile (1441—48). Viimase surses teostati Rootsis rahvuslik kuningriik. Kuningaks valiti Karl Knuudipoeg Bonde (1448—57). Karli sihiks oli asendada Kalmar'i uniooni Rootsi-Norra uniooniga, taas vallutada Lõuna-Rootsi maakonnad ja Ojamaa saar ning teostada Rootsi protektoraat Liivimaal. Sellel suurejoonelisel välispoliitikal polnud kestvaid positiivseid tulemusi. Sõjad õnnestasid Karli sisepoliitilise seisundi; ta kuningas-

võimu ja krooniõigusi rõhutav politika kihutas aadli ta vastu üles. 1457. a. pidi ta aadli opositsiooni tõttu Rootsist lahkuma, andes ruumi unioonikuningale Kristian I (1457—64). Peale selle, kui Kristian I aeti piiskop Kettil Karli-
poja mässuga maalt välja, pöördus Karl Knuudipoeg tagasi Rootsi. Troonile
pääses ta veel kahel korral (1464—65 ja 1467—70). Karl Knuudipoja surres
läks riigivalitsemine Sten Sture kätte, kes 1471. a. valiti riigihoidjaks.
Samal ajal tungis kuningas Kristian suurte vägedega Rootsi. Stokholmi külje
all Brunkebergi lahingus löid rootslased otsustavalt taanlasi. See võit kind-
lustas Rootsile 25 aastaks täieliku sõltumatus unioonikuningaist ja rahu.
Võit tähistas tugevat rahvustunde tõusu ja andis siseelu arenemisele soodsaid
eeldusi, mille järel 1477. a. avati Uppsala ülikool, mis on vanim Põhja-
maades.

Uppsala ülikool.

Riigivalitsemisel jälgis Sten Sture laialdaste rahvahulkade huve ja püü-
dis kirikut ja kõrgaadlit allutada riigi keskvoimule. Sellest tekkis vastolu ja
konflikt aadliga, mille tagajärjel riiginõukogu Kalmar'i retsessis (1483) oma-
võlliselt tunnustas Taani-Norra kuninga Hansu ka Rootsi kuningaks. Sten
Sture suutis küll ära hoida retsessi teostamise, kuid välispoliitiline seisund
kujunes Rootsile väga raskeks. Kuningas Hans sõlmis 1493. a. Moskva suur-
vürstiga Rootsi vastu suunatud liidu ja 1495. a. tungisid moskvalased Soome.
Sõja kestes tõstis ka aadliseisuse opositsioon jälle pead. Riiginõukogu enamus,
peapiiskop Jakop Ulfipoja juhatusel, kavatses tagandada Sten Sture. 1497. a.
saabus Rootsi kuningas Hans. Sten Sture väed jäid alla ja Hans krooniti
samal aastal ka Rootsi kuningaks. Kuid juba 1501. a. tõstis Sten Sture mässu
Hansu vastu. Viimane sunniti lahkuma, riigihoidjaks sai jälle Sten Sture ja
ta surma järele (1503) Svante Sture. Taanlaste vastu olid rootslased
võidukad, kuid siseriigis püsis vastolude rohkus. Kõrgaadel ja kirik ei talunud
Sturede talurahva-sõbralikku, riigivõimu keskendamisele ja aadlivõimu murd-
misele sihitud politikat, ja nad soovisid seepärast kogu aeg uniooni taasteosta-

mist. Riigihoidja Sten Sture noorema ajal vallanduski jälle võitlus taanlaste ja rootslaste vahel. Jällegi seisid kõrgemad vaimulikud, eesotsas Uppsala peapiiskopiga, unioonikuninga Kristian II poolt. Samuti toetas paavst viimast. 1517. ja 1518. a. suutis Sten Sture võita ja tõrjuda tagasi maale tunginud taanlased. Kuid 1520. a. algul tungis Kristian II eriti tugeva sõjaväega Rootsi. Bogesund'i lahingus sai Sten Sture surmavalt haavata ja suri. Rootslaste vabadusvõitluse juhi kohale asus nüüd Sten Sture noor lesk Kristiina Gyllenstierna, juhtides võitlust Stokholmist. Alles 1520. a. sügisel loovutas ta linna Kristianile. Kristian II, saavutanud riiginõukogult tunnustuse päruskuningana, krooniti Rootsi valitsejaks. Ta valitsusel polnud siiski kuigi pikka aega. Ta püüdis valitseda endiste opositsiooni-juhtide ja võõraste abil. Oma võimu püüdis ta kindlustada rootsi paremate, kuningate meeste tapmisega. 8. nov. 1520 laskis ta surmata 82 tähtsamat, kuninga käsul Stokholmi kogunenud rootslast; tapmine jätkus järgnevatelgi päevadel nii siin kui ka riigi teistes osades. See mõtlematu samm, mida nimetatakse „Stokholmi veresaunaks“, kihutas kogu rahva uuesti üles Kristian II Tüüranni vastu; algas võitlus, millega Rootsi saavutas täieliku sõltumatuse Taanist.

Uue aja varasem periood (1521—1611). Kristian II vastu suunatud võitluses oli rootslaste juhiks noor aadlimees Gustav Eeriku poeg Vasa.

Juba noorena oli ta Sten Sture noorema ajal võidelnud taanlaste vastu. 1518. a. oli Kristian II viinud ta vägivaldselt pantvangina Taani. Sealt õnnestus tal põgeneda ja ta saabus Lüübeki kaudu tagasi Rootsi. Peale Stokholmi veresauna, kus langes ka ta isa, ruttas Gustav Vasa Dalarnes'sse, Rootsi vabaduse sünnipaika. Dalarnel talurahvas oli alati kõige mehismalt võidelnud rootslaste vabaduse eest taanlaste vastu, meenutagem ainult Engelbrekt Engelbrektipoja aegu. Nüüdki ei keeldunud nad abist võitluseks taanlastega. 1. jaan. 1521 valisid dalarnelased Gustav Vasa endi ja riigipeameheks ja võitlus algas. Esimese suurema võidu taanlaste üle saavutas ta oma dalarnelastega 1521. a. aprillis Vesterås'i juures. — Peale Stokholmi veresauna oli tekkinud rahutusi ka riigi teistes osades. Nüüd liitusid rahulolematud kõik Gustav Vasaga, kes sai seega vabadusvõitluse üleriiklikuks juhiks. Sturede läheda sugulasena nähti

Kuningas Gustav I Vasa † 1560.

temas endise rahvuspartei ideede ja traditsioonide jätkajat ja teostajat. Taanlased sunniti kõikjal taganema. 1522. a. algusel olid juba kõik linnad, peale Stokholmi, Malmö ja Älvsborg'i, rootslaste käes. Hilissuvel 1522. a. võttis Gustav Vasa Vadstena härrade-päeval enesele riigihoidja tiitli. Umbes samaks ajaks oli ta viimaks saanud ka kõrgaadli enamiku tunnustuse. — Vabadusvõitluse lõpuleviimiseks oli vaja merejõude, seepärast oli väga oluline Lüübeki sekka-

Malmö.

löömine sõtta 1522. a. suvel ja rootslaste abistamine laevade ja varustusega. Mässu vallandumisel Kristian II vastu ka Taanis, pages viimane 1523. a. hoopis Põhjamaadest. Sama aasta kesksuvel alistus Stokholm ja selle järel ka teised linnad, kus seni veel olid püsinud taanlased. Juba varem, ja nimelt 6. juunil 1523. a., valis Strängnäs'i kokkutulnud riigipäev Gustav Vasa Rootsi kuningaks.

Vabadusvõitluse lõppedes oli sisepoliitiline olukord riigis väga raske. Sõda taanlastega oli nõudnud suuri jõupingutusi ja ainelisi kulutusi. Riik võlgnes eriti palju Lüübekile. Viimane kasutas olukorda oma huvides. Et saavutada pikendust võlgade tasumisele, anti Strängnäs'i riigipäeval (1523) lüübeklastele suuri privileege kaubanduslikul alal. Rootsis lubati kaubelda ainult lüübeklasil ja nende liitlasil, mille juures nad kasutasid veel tollisoodustusi. Rootslaste aktiivset väliskaubandust kitsendati tugevalt, nad võisid oma laevadega sõita ainult Lüübeki ja Danzigi, kuid mitte välja Läänemerest. Seejuures segasid lüübeklased veel Gustav Vasa välispoliitilistesse üritustesse. Just lüübeklaste tõttu luhtus Gustavil Ojamaa taasühendamine Rootsiga. See kõik sundis kuningat otsima vahendeid, et võimalikult kiiresti vabaneda lüübeklaste eestkostmisest. — Majanduslikest raskusist vabanes kuningas kirikliku reformatsiooni teostamisega, mille puhul kõik kloostrij- ja enamus kirikumaid ning varandusi tagastati riigi kasuks (Vesterås'i retsess 1527) ja kirik allutati täielikult kuningavõimule. Kirikult saadud varandustega tasus Gustav Vasa võlad Lüübekile ja tühistas 1533. a. lüübeklastele antud privileegid, mis tähistab uue eponhi algust Rootsi majanduselu arenguloos.

Gustav Vasa tsentralistlik valitsuspoliitika löikus kahtlematult tugevasti maakondade omavalitsusse ja talurahva õigustesse, mille tagajärjel siin ja seal vallandusid talurahva rahutused, mida soodustasid majanduslikud raskused ja mida õhutasid taanduma sunnitud katoliiklikud vaimulikud ja teised kuninga

vaenlased. Sajandi keskpaigaks oli Gustav Vasa summutanud kõik sellised rahutused (Dalarne's 1524—33, Västergötland'is ja Småland'is 1529, Dake mäss 1542—45). Samal ajal kindlustas Gustav Vasa oma kuningavõimu veel sellega, et 1544. a. Vesterås'i riigipäev tunnistas Rootsi trooni pärandatavaks Vasa suguvõsas. Samal riigipäeval leidis seisuste poolt esmakordselt kinnitamist juba varem luterlikus vaimus teostatud kiriklik reformatsioon.

Gustav Vasa elutöö suurimaks saavutiseks on moodsa Rootsi riigi loomine, mis püsib tänaseni. Tema andis riigile selle sisemise tugevuse, mille tõttu riik suutis ületada rasked heitlused XVI sajandi teisel poolel. Gustav Vasa valitsusviis oli tugevalt patriarhaalne, ta tungis oma alamate elu kõige vähematesse avaldustesse. On sageli öeldud, et ta valitses riiki kui mõisnik oma mõisa. Eriti õnnisturikas oli ta käsi majanduselu korraldamisel. Seetõttu kosus maa varsti vabadusvõitluse ja järgnevatel rahutuste tagajärjedest. Gustav Vasa surres (1560) oli riik õitsevas seisundis.

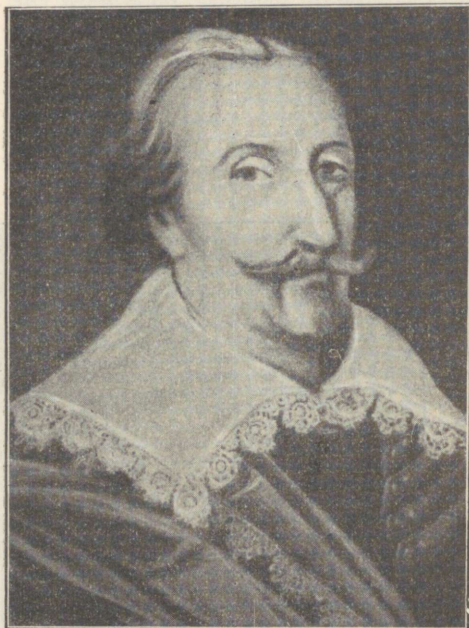
Erik XIV 1560—1568.

Johan III 1568—1592.

Sajandi viimased aastakümned töid Rootsi riigile terve rea tõsiseid raskusi, mis ähvardasid hävitada Gustav Vasa poolt ehitatud riikkehandi. Eerik XIV (1560—68) arendas küll edasi isa poolt alustatud võimu üha suuremat koondamist kuninga kätte, kuid ta sattus seetõttu vastollu oma vendadega, kes isa testamendi kohaselt valitsesid hertsogitena riigi eri osades, olles peagu iseseisvad vürstid, ja aadliga. Sellest vastolust johtusid rasked sisemised tülid, mis lõppesid Eerik XIV tagandamisega. Pääsenud troonile aadli toetusel, andis Johan III (1568—92) aadlile rea privileege, millega pandi alus sünniaadlile

Rootsis, kuna seni oli aadliseisus olnud seotud ratsateenistuse kohustisega. Aadli eneseteadvus kasvas üha, ja peatselt sattus kuningas konflikti aadli võimupüüetega. Paistis, et aadel pääseb võidule kuningavõimu üle Johani poja Sigismundi ajal (1592—99). Sigismund oli nimelt juba 1587. a. valitud (ta ema oli Poola kuninga Sigismund Augusti õde) Poola kuningaks. Aadel lootis saavutada nüüd umbes samasuguse olukorra, nagu see oli olnud Rootsis

Karl IX 1599—1611.

Rootsi välispoliitikas on vaadeldaval ajavahemikul võimalik jälgida kaht suunda. Juba Gustav Vasa viimastel valitsemisaastatel algas Vana-Liivimaa konföderatsiooni laostumine. Venelased, poolakad ja taanlased lootsid siit saaki. Gustav Vasa hoidus esialgul sekka löömast. Eerik XIV poliitika oli julgem. Vastavalt Tallinna linna ja Eestimaa rüütelkonna pakkumisele, võeti Eestimaa Rootsi kaitse alla ja ühendati 1561. a. Rootsiga. Siit alates pidas Rootsi korduvaid sõdu Läänemere idakaldal poolakate, taanlaste ja venelastega. Eestimaa vallutamine ja venelaste, poolakate ja taanlaste väljatõrjumine siit andis laevasõidu Soome lahes täielikult Rootsi kontrolli alla. XVI sajandil jäid tagajärjeteuiks rootslaste katsed vallutada Vana-Liivimaa teisi osi. Kui Karl IX XVII sajandi algusel laiendas oma välispoliitilised püüdlused kaubandusgeograafiliselt väga tähtsa Väina-liini vallutamisele, siis äpardusid ka need, vaatamata rootslaste esialgsele edule. Selle, 1600. a. alanud sõjaga algas 60 aastat kestnud pärandussõda Poolaga. Idas oli rootslastel veel ägedaid võitlusi venelastega, mis algul toimusid Eestimaa pärast ja lõppesid rootslasile õnnelikult (Plüssa

maksvusel Kalmar'i uniooni ajastul. Kuid aadli kavatsused luhtusid Gustav Vasa noorima poja hertsog Karli tõttu. Algul kaitsetes Karl kuningas Sigismundi huve, kui aga viimane talitas rohkem Poola kui Rootsi valitsejana ja püüdis Rootsis uuesti katolitsismi võimule aidata, pöördus Karl Sigismundi vastu. 1595. a. peale valitses ta riiki riigihoidjana, kellenä ta astus Sigismundi vastu ja sundis viimase taganema, kui Sigismund 1598. a. tahtis sõjaväega end Rootsis maksma panna. 1599. a. tagandas Stokholmi kokkutulnud riigipäev Sigismundi. Nüüd valitses riigis tegelikult Karl IX (1599—1611), kuningaks krooniti ta küll alles 1607. a. Karli sisepoliitika oli suunatud aadlivõimu murdmisele ja Gustav Vasa aegse tugeva kuningavõimu teostamisele. Võimu kindlustamisel talitas ta väga karmilt ja hoolimatult, olles eriti vali Sigismundi pooldajate vastu.

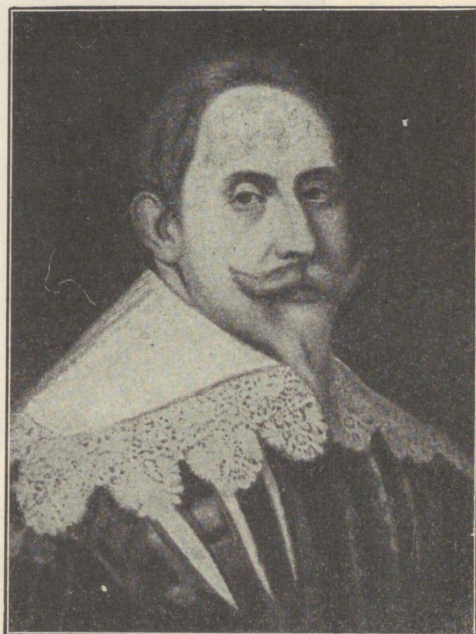
rahu 1583, Täusina rahu 1595. a.). 1609. a. segas Karl IX vene troonitülidesse, millest algas uus sõda, mis lõppes alles Karli järglase ajal.

Läänes olid rootslastel vanaks vaenlaseks taanlased. Gustav Vasa suhted taanlastega olid olnud kaunis sõbralikud; ta oli aidanud taanlasi võitluses ära-aetud Kristian II vastu, kuid juba tema valitsusaja lõpul halvenesid suhted. Eerik XIV ajal aga vallandus 1563. a. nn. „Põhjamaa 7-aastane sõda“, mida tugevalt tingisid rootslaste ja taanlaste vastolud Liivimaa küsimuses. Võideldi vahelduva õnnega. 1570. a. sõlmiti Stettinis rahu, mis ei toonud muudatusi riigi piirides. Siin loobus aga Taani kuningas kõigist nõudlusist Rootsi trooni suhtes, millega lõplikult tühistati Kalmar'i unioon. Rootsi oli küll sunnitud maksma teatud sõjamaksu ja tegema taanlasile mõningaid mööndusi Eestimaa. 1611. a. algas Rootsi ja Taani vahel jälle sõda, mille viis lõpule Gustav II Adolf.

Rootsi suuruse-ajastu 1611—1718. Karl IX järgnes Rootsi troonil ta poeg Gustav II Adolf (1611—32). Isa pärandas pojale kolm pooleliolevat sõda.

Eriti raskeks oli kujunenud rootslaste olukord sõjas taanlastega. Sõda oli kandunud Rootsi pinnale. 1613. a. sõlmitud Knäröd'i rahu loobus Taani küll oma vallutamiskavaidest, kuid Rootsile oli rahu siiski ääretult raske. Raske sõjamaksuga, nn. Älvsborg'i lunaga, mis võrdus 1 miljonile spetsies riigitaalrile, pidi Rootsi nagu ostma tagasi oma läänepoolsed sadamad. — Sõda Venemaaga viidi Rootsile väga sobivate tingimustel, suurelt osalt Gustav Adolphi isiklikul osavõtul, lõpule. Stolbova rahulepingus loovutas Venemaa 1617. a. Ingerimaa ja Kärgisalme lääni Rootsile. Sellega oli Venemaa tõrjutud täiesti välja Läänemere rannamailt ja laevasõit Venemaale oli allutatud Rootsi kontrollile. Gustav Adolphi arvates polnud Venemaa nüüd enam Rootsile kardetav ja ta arendas sõbralikke poliitilisi suhteid tsaariga. — Samuti õnnelikult võitles Gustav Adolf Poolaga. 1621. a. algas võitlus Liivimaal. 1621. a. vallutasid rootslased Riia, 1625. a. Tartu. Samuti olid rootslased võidukad poolakate üle Preisimaal. 1629. a. sõlmiti Altmark'is relvaderahu (uendati 1635. a. Strumsdorf'is), mille põhjal kogu Liivimaa läks Rootsi valdusse, ühes mõnede kaubanduslikult tähtsate Preisi sadamalinnadega.

Juba varakult oli Gustav Adolf mõtelnud sekkalöömise vajadusele selles võitluses, mida Lääne-Euroopa mandril peeti protestantismi ja katolitsismi vahel ja mis ajaloos on tuntud 30-aastase sõja nime all. Sekkalöömise vaja-

Gustav II Adolf 1611—1632.

dust tingisid nii ideelised kui ka poliitilised kavatsused, sest katoliikluse ja habsburgide võit oleks ähvardanud väga tugevalt Rootsi poliitilist seisundit. Ka riigipäev andis oma nõusoleku osavõtuks 30-aastasest sõjast. 25. juunil 1630. a. maandus Gustav Adolf oma vägedega Pommeris. Kavakindlalt juba varem valmis töötatud sõjaplaani teostades, saavutas ta võidu võidu järele. Tähtsamad neist olid Breitenfeldi (1631) ja Lützeni lahing. Viimases võitluses aga langes Gustav Adolf 6. novembril 1632. a. Lühikese ajaga katoliiklaste jõude kõikjal taanduma sundinud kuninga surma üle oli juubeldus vaenlaste juures eriti suur. Rootslased ei katkestanud kuninga surma tõttu võitlust. Gustav Adolphi järele sai troonile ta nooruke tütar Kristiina (1632—54), kuid tegelikult valitses kuninganna alaealisuse-ajal eestkostevalitsus, mille juhiks oli kantsler Axel

Kuninganna Kristiina. Gravüür kuninganna enese poolt Narva linnale annetatud püülist anno 1648. a.

Oxenstierna, kes kantslerina oli juhtinud riigielu juba Gustav Adolfi ajal. Eestkostevalitsus jätkas sõda Saksamaal kuni Westfaali rahuni 1648. a., mis suurendas märksa Rootsi maavaldust Põhja-Saksamaal. Ühteage võitlusega Saksamaal puhkes 1643. a. sõda Taaniga. See lõppes Brömsebrö rahuga (1645) Rootsile väga õnnelikult. Taani pidi loovutama Rootsile Ojamaa, Saaremaa, Jämtland'i ja Härjedalen'i. Peale Kristiina lühiajalist iseseisvat valitsemist (alates 1644. a.), mida iseloomustab intensiivne siseriiklik kultuurtöö, pääses Kristiina troonist loobumisel kuningaks Karl IX tütrepoeg Karl X Gustav (1654—60), millega algas uus sõdade periood. 1655. a. algas kuningas riigipäeva nõusolekul sõda Poolaga. Lühikese ajaga vallutas Karl X enamuse Poola riigist. Ometi ei suutnud ta oma võitudele tagada kestvust. Poolas tekkis rootslaste vastu tugev rahvuslik opositsioon, mis vallandus üldiseks vabadusvõitluseks. Samal ajal tungisid (1656) venelased Liivimaale, valutasid Tartu, mis jäi kuni 1661. a. nende kätte, ja laastasid maal kohutavalt. Poolas saavutas Karl X 1656. a. Varssavi juures küll veel suure võidu, kuid ta ei saanud seda ära kasutada. Brandenburgi kuurvürst, kellele Karl X abi eest oli loovutanud täieliku sõltumatus, toetas teda võitlustes väga loiult. Karlil enesel oli aga liiga vähe vägesid, et valitseda ja rahustada sellist laialdast ala, nagu seda oli Poola. Selles raskes olukorras saabus (1657) Karlile teade, et Taani on kuulutanud sõja ja et austerlased on tulnud poolakaile appi. Karl otsustas võidelda esmajoones taanlastega. Kiirmarssides ruttas Karl läbi Saksamaa taanlaste vastu ja võitis viimaseid kõikjal. Eriti kuulus on sellest sõjast rootsi sõjavägede tungimine üle külmunud väinade Taani saartele 1658. a. jaanuaris. Juba veebruaris 1658 sõlmiti Taaniga Roeskilde rahu, milles Taani loovutas Rootsile Skåne, Halland'i, Blekinge, Bohuslän'i, Trondhjem'i lääni ja Bornholm'i saare. Nüüd kavatses Karl sõda Brandenburgiga; et seejuures aga oli karta taanlaste reetlikkust, — ühinemist Karli vaenlastega ja ründamist seljatangant, — siis otsustas Karl Taani täielikult vallutada ja alustas selleks juba 1658. a. uuesti sõda Taaniga. Sedakorda oli taanlaste vastupanu rahvusliku tunde tõusu tõttu hoopis tugevam. Taanlastele tulid appi hollandi laevad, poolakate, austerlaste ja brandenburgi sõjaväed. Selles raskes poliitilises olukorras suri Karl X Gustav 1660. a. veebruaris. Troonile sai Karl X nelja-aastane poeg Karl XI (1660—97). Eestkostevalitsus sõlmis 1660. a. mais Taaniga Kopenhaagenis rahu Roeskilde rahu

Karl XI 1660—1697.

tingimusil, ainult Trondhjem ja Bornholm loovutati tagasi Taanile. Poolaga sõlmis eestkostevalitsus rahu 1660. a. Olivas, kus Poola kuningas loobus vormiliselt igasuguseist nõudlusist Rootsi troonile ja tunnustas Liivimaa kuuluvust Rootsile. Venega sõlmis eestkostevalitsus rahu Kärdes 1661. a. *status quo ante* tingimustel. Eestkostevalitsuse välispoliitika oli kõikuv. Algul ühines Rootsi koos Inglismaa ja Hollandiga kolmikliiduks (tripelallians) Prantsusmaa vastu. Kuid õige pea liitus ta Prantsusmaaga. Liit viimasega kiskus Rootsi 1674. a. Louis XIV kihutusel sõtta Brandenburgiga. Sõda arenes Rootsile väga ebasoodsalt, mida raskendas veel asjaolu, et 1675. a. algas ka sõda Taaniga. Taanlasedki võitsid rootslasi nii maal kui merel. Raskest olukorras asus kuningas Karl XI, kes seni oli hoolinud vähe riigivalitsemisest, ise sõjaväe etteotsa. Kuninga pingutustel oli tulemusi võitluses taanlastega, keda löödi mitmes lahingus ja tõrjuti välja Rootsist. Mandril aga olid vaenlased endiselt võidukad. Vägeva liitlase Louis XIV eestkostmise tõttu kaotas Rootsi 1679. a. sõlmitud St. Germaini rahu Brandenburgile siiski vaid vähemaid alu omast maavaldusest Põhja-Saksamaal. Taaniga samal aastal Lundis sõlmitud rahu ei kaotanud Rootsi territoriaalselt mitte midagi, makstes Taanile rahas vaid tühise summa.

Gustav II Adolfi ja ta järglaste sõjad ja võidud tõstsid seni tähtsusetu Rootsi riigi Euroopa mandri suurvõimude hulka. Poliitilisel suuruse-ajastul valdas Rootsi maid kõikjal ringi ümber Läänemere, tema võimu all olid kaubanduslikult tähtsate jõgede suudmealad. Rootsimaast näis kujunevat tõeline *imperium maris Baltici*. Puhuti näikse Rootsi kuningad olevat ka jälginud seda sihti. Kuid välise suuruse juures hakkas järjest enam murenema riigi sisekord. Välispoliitilises püüdlusis mindi sageli kaugemale, kui seda lubas riigi majanduslik ja sisepoliitiline kandejõud.

Riigi siseelus oli ajastu kestel toimunud rida põhjapanevaid muudatusi. Kantsler Axel Oxenstierna algatusel reorganiseeriti riigivalitsemine, teostati kolleegiumide süsteem. Riigipäev, mille poliitiline tähtsus oli juba varemini küllalt suur, sai nüüd kindla organisatsiooni ja kindlad funktsioonid seadusandlikul alal ja maksustamisel. Rahvahariduse huvides avati gümnaasiume nii emamaal kui provintsidel. Ülikool asutati Tartusse 1632., Turku 1640. ja Lund'i 1666. a. Ka majanduslikul alal teostati rida uuendusi. Pandi alus reale töösutustele, eriti arendati rauatööstust, kaubandust, meresõitu jne. Maale saabus ususõdade ajastul rida töökaid ja rikkaid võõramaalasi, kellel on suuri teeneid Rootsi majandusel. Ehkki majandusel märkame pidevat tõusutendentsi, ei jatkunud riigikassale siit saadavatest sissetulekutest nende kulutuste katmiseks, mida nõudsid suuruse-ajastu välispoliitilised üritused. Axel Oxenstierna ehitas maksustamissüsteemi tollidele, monopolidele jne. Ometi ei jatkunud neist allikaist laekunud summadest palga maksmiseks rohkearvulisele ametkonnale ja ohvitseridele. Tuli võtta abiks riigi loodusvaru. Palga arvel anti läänistusi ja kingitusi riiklikust maavarandusest, samuti müüdi ja renditati riigimaid. Võõrandatud maad läksid peamiselt aadlikele, mille tõttu ühes aadli poliitilise võimuga kasvas ka ta majanduslik ja sotsiaalne jõud. Eriti võimutses aadel eestkostevalitsuste ajal (1632—44 ja 1660—72). Selle all kannatas eriti talurahvas, kelle maksukoormat aadel üha paisutas. Ka vähenesid selle tagajärjel riigikassa tulud. Seepärast nõudis talurahvas võõrandatud maade tagastamist. Karl X asus riigi rahandusliku seisundi parandamise huvides

samale seisukohale. 1655. a. riigipäev otsustaski nn. neljandik-reduktsiooni, mille olulisemaid punkte oli see, et $\frac{1}{4}$ kõigist peale Gustav Adolphi surma erakättesse läinud maadest tagastati. Uuesti ja hoopis teravamal kujul võeti reduktsiooni küsimus päevakorrale Karl XI valitsuse ajal. Reduktsiooni otsustas jaatavalt 1680. a. riigipäev, ja see teostati nii päris Rootsis kui ka provintsidest. Ühenduses reduktsiooniga ei murtud mitte ainult aadli majanduslik ülivõim, vaid ka ta poliitiline võim, kuna riiginõukogu asendati kuningannõukoguga, mis minetas poliitilised funktsioonid ja tegeles peamiselt kõrgema kohtumõistmisega. Ka riigipäev kaotas oma senise tähenduse, kuninga seadusandlikku õigust tunnustati. Eeskujulik majanduspolitiika tegi kuninga ka maksutamisküsimusis riigipäevast sõltumatuks. Teostati karoliinne absolutism. Ametkond bürokratiseerus. Reformid tõid kasu eriti juust talupoegadele. Ka Eesti- ja Liivimaal murti aadli võim mõisade tagastamisega. Eriti kitsendati aadli võimu Liivimaal; kohalik aadli omavalitsus kaotati siin täielikult ja asendati riikliku halduskorraldusega. Samuti püüdis Karl XI seadusandlus parandada siinse talurahva rasket õiguslikku ja majanduslikku seisundit.

Kaarel XII.

Reduktsiooni läbi saavutatud riigi sissetulekute tõusu kasustas Karl XI ära sõjalaevastiku organiseerimiseks, samuti pühendas ta palju tähelepanu maaväe loomisele, teostades selleks riigis uue sõjaväekorralduse. Et ta siin saavutas edu, näitab rootslaste sõjaline tublidus Põhjasõja ajal, mis vallandus Karl XI poja Karl XII (1697—1718) ajal. Karl XII oli isa surres 15-aastane. Kuulutatud riigipäeva poolt täisealiseks, hakkas ta juba 1697. a. iseseisvalt valitsema. 1699. a. sõlmisid Vene, Poola kuningas August ja Taani omavahel liidu, mis oli suunatud Rootsi vastu; 1700. a. veebruaris ründasid kuningas Augusti saksilased Riiat. Samal ajal alustas sõda ka Taani. Rootslastele tuli sõda täiesti ootamatult. Kuid ka Karl XII teotses kiirelt. Ta tungis Taani ja sundis viimast Traventhali rahu (8. VIII 1700) loobuma Rootsi-vastasest liidust. Samas aga saabus teade, et ka tsaar Peeter on alustanud sõda, piirates Narvat. Karl ruttas Pärnu kaudu vägedega Narva alla ja lõi 25. nov. 1700. a. vene mitu korda suuremat väge Narva lahingus otsustavalt. 1701. a. ründas Karl XII sakslasi ja tõrjus nad Liivimaalt välja. Sõda kandus nüüd Poola piiridesse. Karl saavutas siin Augusti vägede üle võidu võidu järele. August võitles rootslastega just Saksi kuurvürstina, kuna poolakad pidasid rootslastega rahu. Karli võitude järele tagandati August Poola troonilt. August taganes Saksisse, kuhu Karl XII järgnes talle 1706. a. ja sundis saksilased tegema Altranstädtis (1706) rahu, milles August loobus

Kaarel XII lahingut juhatamas.

Poola troonist. Sellal, kui Karl XII võitles Poolas ja Saksenis, olid venelased saavutanud märkimisväärse edu Ingeris, Eesti- ja Liivimaal, sest kohapealsed rootsi väed olid nõrgad. Karl XII asub uuesti venelaste vastu alles 1707. a. sügisel. Ta ei pöördu Liivimaale, vaid suundub Moskva peale. Reas lahinguis võidab ta siin venelasi, kannatab aga ka kaotusi ja suundub seetõttu Ukrainasse. 28. VI 1709. a. kaotab Karl siin venelastele Poltava lahingu. Karl taandus osa sõjaväega Türgimaale, kust ta tagasi jõudis alles 1714. a. Vahepeal oli Rootsi kaotanud Eesti- ja Liivimaa, samuti Soome. Taani ja Saksi August olid alganud uuesti sõda Rootsiaga, ja veel teisigi vaenlasi tuli juure. Karl aga ei mõtelnudki järeleandmisele. Minister Görtzi rahanduspolitiika võimaldas Karlile 1716. a. veelkord uue väe koguda, millega ta tungis Norrassen, kuid edu ta ei saavutanud. Rootsis arendas ta kuningliku ainuvalitsuse täieliku despotismini. 1718. a. tungis Karl jälle Norrassen. Sellel sõjakäigul langes ta 30. nov. 1718. a. Fredriksteni piiramisel.

Vabadusaeg 1718—1772. Põhjasõda oli kurnanud riigi täiesti, seepärast hakati Karli surma järele otsekohe sobitama rahu. 1719.—1720. a. sõlmiti rahu Inglismaa, Hannoveri, Preisimaa ja Taaniga, kus Rootsi kaotas enamuse omast maavaldusest Põhja-Saksamaal. Taani rahuldus sõjalise kontributsiooniga ja Rootsi loobumisega Öresundi tollivabadusest. Venemaaga viibis rahu sõlmimine. Rootsi ootas teistelt abi venelaste vastu. Seda ei tulnud ja 1721. a. sõlmitud Uusikaupungi rahu loovutas Rootsi Venemaale Eesti- ja

Liivimaa, Ingeri ja Kagu-Karjala. Tsaar maksis Rootsile 2 miljonit riigitaalrit ja töötas mitte segada Rootsi siseellu.

Rootsi lakkas Põhjasõja tagajärjel olemast suurvõim. Põhja-Saksamaal säilitas ta kitsa riba Pommerist ühes Vismariga, ja see oli kõik. Peale selle kui riigipäev absolutismi vastaste algatusel 1719. a. kuulutas trooni vabaks, muudeti riigikorda. Riigipäevale anti kõrgeim võim. Seda võimu teostati maksustamise ja seadusandlikul alal. Samuti läks riigi tegelik valitsemine järjest rohkem riigipäeva kätte, kuna riiginõukogu, mis seati jälle kuninga kõrvale, koosseis muutus järjest enam olenevaks riigipäevast. Riiginõukogu omakorda valitses kuninga üle, kes oli ainult riiginõukogu juhataja ja kellele, nagu teistelegi nõukogu liikmeile, kuulus üksainus hääl, mis oli otsustandev hääle pooleks langemisel. Kuningas muutus järjest enam riigi esinduslikuks kujuk, kellel polnud mingit kontrollimisõigust valitsusega administratiiv-organite tegevuse üle. Riigipäev, mis tuli kokku iga kolme aasta järele, seevastu kontrollis ka halduse ja kohtute tegevust. Riigipäevale kindlustati ta võim 1719., 1720. ja 1723. a. seadustega, mis põhiseadustena olid puutumatud. Riigipäeva võimu kasvamist soodustas ka asjaolu, et Karl XII järgnevad valitsejad olid tühised isiksused (Ulrika Eleonora 1718—20, Fredrik I 1720—1751, Adolf Fredrik 1751—1771). Ehkki riigipäev pretendeeris rahvaesinduse nimele, moodustasid ta kolm kõrgemat seisust suletud ja privilegeeritud korporatsioone. Talurahvaseisuse osatähtsus oli riigipäeval väga väike. Riigipäeva iseseisvus oli seda suurem, et ta ei tarvitsenud arvestada oma valijate soove. Riigipäeva kolmes kõrgemas seisuses olid enamuses mitmesugused ametnikud. Aadli klassijaotuse kaotamise järele pääses nimelt võimule rohkearvuline alam-aadel, mille liikmed täitsid mitmesuguseid vähemaid ametikohti. Kodanikkonda esindasid riigipäeval peamiselt pürjermeistrid ja raehärrad. Et riigipäev oli liiga liikmeterikas, siis koondus selle töö mitmesugustesse komisjonidesse. Tähtsamaid küsimusi arutas nn. salajane komisjon, kus aadli oli 50, vaimulikel 25 ja kodanikel 25 esindajat, kuna talupoegadel siin esindajaid polnud. Varsti koondus sellesse komisjoni kogu riigipäeva juhtimine. Et salajase komisjoni liikmed pidid andma vaikimisvande, siis võis komisjon otsustada tähtsamaid asju, seisisist täielikult mööda minnes. Selle uue valitsemiskorraga arvati olevat taas teostatud Rootsi põline vabadus, mistõttu kogu seda ajastut nimetatakse v a b a d u s a j a k s. Vabadusaja poliitilist elu iseloomustab järjest enam arenev parteiasjandus, mis viis aja kestes täieliku korrupsiooni maksvusele pääsemiseni. Esimesena organiseerus tugevamini 1734. a. esinev „kübarate“-partei. Oma tekkimisel jälgis partei välispoliitilisi sihte, nõudes aktiivset välispoliitikat, sõda Venemaaga ja Rootsi endise suuruse teostamist. Oma vastased nimetasid nad öömütsideks. Neist viimastest organiseerus ajajooksul nn. „mütside“-partei. Vaatamata oma välispoliitiliste püüdluste äpardumisele, püsisid „kübarad“ võimul kuni 1765. a. Nende püüd oli säilitada ja kaitsta olevat riigikorda ja täita merkantiilsüsteemile rajatud majandusprogrammi. Kübarate langemisel pääses 1765. a. valitsema „mütside“-partei, kes kahes vahetuses püsis võimul kuni vabadusaja lõpuni. Mütside-partei võitles mitteaadlike eest aadlike vastu, rahva õiguste eest ametnikkude vastu, talurahva õiguste eest tööstuse vastu. Nende valitsuse ajal teostati 1766. a. Rootsi esimene trükivabaduse-seadus. — Välispoliitikas kanti vabadusajal ainult kaotusi.

„Kübarate“ võimulepääsul 1741. a. Venemaaga alustatud sõjas, mis toimus Soomes, kaotasid rootslased 1743. a. sõlmitud Turu rahu osa Soomest Venele. Sõda Preisimaaga 1757.—62. a. ei andnud Rootsile mingeid tulemusi. Siseriiklikus elus märgitseb vabadusaeg mõneski suhtes edu. Majanduslikul alal rajati uusi tööstusi. Pandi alus moodsale teadusele ja kirjandusele ning ajakirjandusele. Seadusandlikult alalt väärib nimetamist 1734. a. seadustekogu.

Parteide-vahelise võitluse ja valitseva partei võimupolitika tagajärjel pääsesid poliitilises elus vabadusajal maksvusele sellased eitatavad nähted, nagu häälte ostetavus, oma meeste ja toetajate subsideerimine, millest arenes täielik korrupsioon. Parteide-vahelisse sisevõitluste segasid end ka välisvõimud, toetades oma huvides kord üht, kord teist rahaliste toetustega. Rootsias avaldus see eriti parteide-vaheliste võitluste kriisiperioodidel (1738—47 ja 1760—71). 1769. a., näiteks, on välisvõimud ohverdanud rootsi parteidele 5½ miljonit taalrit hõberaha. Selle korrupsioonisüsteemi vastu tõusis kuuldavale järjest rohkem hääli. Teiseks vabadusaja paheliseks nähteks oli bürokraatsismi õitseng. Kuulsime juba, et „mütsid“ astusid välja selle vastu, kuid väheste tulemustega. Juba varakult oli kujunenud valitsevatele parteidele ka opositsioonilisi rühmitisi. 1756. a. püüdis kuningas Adolf Fredrik ühe sellise rühma, nn. õuepartei abil teostada revolutsiooni ja murda seisuste võimutsemist. Katse äpardus. Ent 1772. a. augustis kordas katset ta poeg Gustav III Adolf (1771—1792), ja nüüd õnnestus revolutsioon õieti kergelt.

Gustaviaanne ajastu 1772—1809. Gustav III Adolphi revolutsioon õnnestus õieti üldise rahulolematuse tõttu seisuste valitsemise vastu. Nüüd keelati parteinimed „mütsid“ ja „kübarad“ ja teostati riigipäeva heakskiitmisel uus valitsemisvorm. Esiolgu ähvardas aga väline oht riiki. Oli karta kallaletungi Taani ja Vene poolt, kes ei näinud meeleldi Rootsi seesmist tugevnemist. Kuninga osav diplomaatia aga kõrvaldas selle hädaohu.

1772. a. maksmapandud uus põhiseadus püüdis esmakordselt jagada võimu kuninga ja riigipäeva vahel, ent oma ebamäärasusega jättis see kuningale vahelesegamiseks suuri võimalusi. Riiginõukogu koosseis muutus jälle olenevaks ainult kuningast ja oli vastutav vaid tema ees. Seisused jagasid seadusandlikku õigust kuningaga ja neile kuulus maksustamisõigus. Samuti oli vaja riigipäeva nõusolekut ründesõdadeks, kuid riigipäeva kokkutulemise üle otsustas kuningas; ka puudus riigipäeval riigi väljaminekute kontrollimisõigus. Revolutsioonile järgnevatel aastatel teostas kuningas rea reforme, mis korraldasid riigi rahandust, majanduselu, kohtukorraldust, haldust jne. Ainult riigi viinaköökide asutamine tekitas kuninga vastu pahameelt. Kui siis vastavalt 1772. a. antud lubadusele riigipäev 1778. a. tuli kokku, võis kuningas näidata vahepeal teostatud suurejoonelisele reformitööle. Kuninga uuendusi taotlev tegevus jätkus pisut loiumalt veelgi, eriti tuleks mainida laevastiku ümberkorraldamist 1780-tes aastates. Ent samal ajal hakkas mõranema seni kestnud siserahu. Kuninga absolutistlikud püüdlused tekitasid rahulolematust. 1774. a. antud trükivabaduse-seadust hakati kitsendama. Eriti arvustavalt suhtus opositsioon riigiviinaköökidesse ja kuninga läänipoliitikasse. Opositsiooni koldeks oli aadlikest ametnikkond, kelle endisele võimuküllusele oli teinud lõpu 1772. a. revolutsioon. Venemaa uuendas nüüd oma sidemeid rootsi opositsiooni-parteiiga. Sellistes olukordades lükkas 1786. a. riigipäev mitmed kuninga ettepanekud

tagasi. Selle järele pöördus kuninga huvi järjest enam välispolitikale. Õnneliku sõja kaudu lootis ta ületada sisepoliitilisi raskusi. Kui siis 1787. a. Vene-Türgi sõda vallandus, otsustas ta kohe alustada sõda Venega. 1788. a. tungis ta üle Soome piiri Venemaale. Kuid siis puhkes ohvitserkonnas Soomes mäss (nn. Anjala liit). Ohvitserid keeldusid kuulekusest, kuna sõda oli alustatud riigipäeva nõusolekuta. Mässu tõttu, mis pea summutati, pöördus kuningas tagasi Soome. Samal ajal alustas sõda Taanimaal, kuid Inglismaa ja Preisi surve all Taani rahule. 1789. a. kokkutulnud riigipäeval, kus aadel avaldas endiselt tugevat opositsiooni kuningale, viis kuningas mitteaadli seisuste abil läbi nn. ühinemis- ja kindlustusakti, mis märgatavalt laiendas kuninga võimupiire. Toetuse eest andis kuningas alamatele seisustele aadliseisuse arvel mitmeid privileege ja mõndusi. Sõda venelastega jätkus samal ajal vahelduva õnnega. 1790. a. Väralas sõlmitud rahu ei toonud mingit territoriaalset muudatust, kuid tegi lõpu Vene intriigidele Rootsis.

Aadli vastolu kuningaga süvenes, ja viha viimase vastu kasvas siis, kui Gustav III Adolf astus nende, Euroopas liikvel olevate kavatsuste etteotsa, mis olid suunatud Prantsuse revolutsiooni mahasurumisele ja kuningavõimu taasteostamisele Prantsusmaal. Aadlikest moodustus vandeselts, kes seadis enesele sihiks kuninga tapmise. 16. III 1792. a. surmatigi Gustav III Adolf Stokholmi ooperimajas maskeraadil. Gustav IV Adolphi (1792—1809) valitsusaja esimene pool möödus intensiivses sisetöös, eriti hinnatavad on ta isa poolt füsiokraatlikus vaimus alustatud agraarreformide jätkamine ja pärisorjuse kaotamine Pommeris. Siseolude stabiliseerumisele aitas tublisti kaasa kuninga poolt teostatud rahanduslik reform. Gustav IV Adolphi välispoliitika määras vaenulikkus revolutsiooni ideede ja Napoleoni vastu. 1805. a. liitus ta koos Inglismaa ja Venemaaga koalitsioonis Napoleoni vastu. Selle sammu tingisid osalt ta legitimistlikud ideed, osalt kaubanduspoliitilised kaalutlused. Saatuseks muutus olukord kuningale tsaar Aleksandri üleminekul Napoleoni poolele (1807). Rootsi jäi edasi liitu Inglismaaga. Seepärast tungisid 1808. a. venelased Soome ja rootslased polnud suutelised neid tagasi tõrjuma. Samal ajal tungisid kallale ka taanlased. Inglismaalt polnud abi loota. Selles raskes poliitilises olukorras tagandati Gustav IV Adolf 1809. a. sõjaväelaste poolt troonilt.

Kõige uuem aeg. 1809. a. revolutsiooni juhtidel oli kaks sihti: murda gustaviaanne absolutism ja sõlmida rahu. 1809. a. mais kokkutulnud riigipäeva poolt valitud konstitutsioonikomisjoni poolt väljatöötatud põhiseaduse võttis riigipäev vastu 6. VI 1809. Uus põhiseadus rakendas osaliselt Montesquieu võimude jaotamise põhimõtteid, osalt jälgis kohalikke traditsioone. Seadusandlus jaotati kuninga ja seisuste vahel. Maksustamisõigus kuulus riigipäevale, mis pidi tulema kokku igal viiendal aastal. Kuningaks valiti hertsog Karl — Karl XIII (1809—18). Venemaaga sõlmiti rahu 1809. a. sept., milles loovutati Venele Soome ühes Ahvenamaaga ja suured osad Västerbotten'i läänist. Rahu sõlmiti ka Taani ja Prantsusmaaga, mille kohaselt Rootsi liitus kontinentaalsüsteemiga. Arvestades Napoleoni, valiti 1810. a. Rootsi troonipärijaks Karl Johani nime all marssal Bernadotte. Uus troonipärija loobus kohe mõttest Soomet taas vallutada, kuid ta võttis üles Norra vallutamise plaani. Kohtumisel tsaar Aleksander I Turus 1812. a. anti Rootsi välispolitikale hoopis uus suund. 1813.—1814. a. võitlesid rootsi väed

kroonprints'i juhatusel koalitsioonisõjas edukalt Napoleoni vastu. Sõjast osavõtmise tähtsamat tagajärgi Rootsile oli see, et Kiili rahu 1814. a. Taani pidi loovutama Norra Rootsile.

Norrage uniooni teostamise järele, mis nõudis ka sõjalisi pingutusi, asuti riigi siseelu korraldamisele. Eriti pöörati tähelepanu majanduselu stabiliseerimisele. Kroonprints, kes Karl XIV Johanina 1818. a. tuli troonile (1818—44), huvitus eriti põllumajanduse korraldamisest. Suuri edusamme tehti kunsti, kirjanduse ja teaduse alal. Kuninga absolutistliku ja osaliselt reaktioonilise poliitika vastu tõusis varakult liberaalne opositsioon. 1841. a. oli kuningas sunnitud opositsiooni survele tegema mööndusi, vastu kuningatahtmist teostati muuseas departementaalreform, kuid katse muuta rahvaesinduse senist korda äpardus.

Kuningas Karl XIV † 1844. a.

Kui siis Oskar I (1844.—59. a.) sai kuningaks, tervitati teda vabameelsete ringide poolt suurte lootustega. Kuningas teostaski rea vähema ulatusega reforme, kuid rahvaesinduse küsimuses ei tulnud muudatusi. Majandusliku arengu seisukohalt on Oskar I valitsusaeg eriti tähtis. Nüüd pandi alus Rootsi moodsale pangandusele, parandati kaubanduslikku seadusandlust ja alustati raudteede ehitamist. 1848. a. veebruari-revolutsiooni järgi, mis Rootsis kajastus vähemates rahutustes sama aasta märtsis, muutus kuningapoliitika pisut reaktioonilisemaks. Rootsi välispoliitilistes suhetes toimus Oskar I ajal põhiline murrang. Rootsi kauges järjest enam Venest, maad võttis poliitilise skandinavismi idee, mis sihtis Skandinaavia kõigi riikide tihedamale poliitilisele koostööle. Krimmi sõja ajal jäi Rootsi neutraalseks, ehkki ta sümpaatiad kuulusid täies ulatuses lääneriikidele. 1855. a. sügisel sõlmis Rootsi Inglis- ja Prantsusmaaga nn. novembritraktaadi, milles lääneriigid tagasid Skandinaavia poolsaare puutumatu Vene võimalikult siia suunduvate ekspansioonipüüete vastu.

Karl XV (1859—72) valitsusaja esimestel aastatel kisti Rootsi endisest suuremal määral üldskandinaavlikku politikasse. Karl XV sõlmis skandinavistlikust ideest juhitud Taaniga kaitseliidu. Taani-Saksa sõja puhul oli kuningas valmis abistama taanlasi. Riiginõukogul õnnestus siiski vältida sõja vallandumist Preisiga. Taanimaa võitles üksinda, ja sellega saabus lõpp poliitilisele skandinavismile.

Sisepoliitilisel alal oli Karl XV valitsusaja esimese perioodi põnevamaid päevaküsimusi rahvaesinduse ümberkorraldamise probleem. Vaatamata tugevale vastuseismisele, õnnestus De Geer'i poolt juhitava valitsusel 1866. a. teostada uus rahvaesinduslik kord, milles vana seisuslik riigipäev asendati moodsa kahekojalise rahvaesindusega. Mõlemale kojale anti seadusega peagu võrdne võim. Ent kui kodade otsused olid riigi sissetulekute, väljaminekute jne. küsimusis lahkuminevad, siis tulid mõlemad koad kokku ühiseks koos-

olekuks. Esimese koja liikmed valiti 9 aastaks, teise omad 3 aastaks. Esimesse kotta valitavad pidid olema vähemalt 35, teise kotta valitavad vähemalt 25 aastat vanad. Erinevus oli ka kodade liikmete valimisviisis, üldse oli teine koda oma korralduselt palju rahvalikum esimesest. Riigipäev pidi tulema kokku igal aastal. Kuningas säilitas riigipäeva laialisaatmise ja uute valimiste väljakuulutamise õiguse. 1894. a. määrati esimese koja liikmete arv kindlaks 150 ja teise koja oma — 230.

Põhiseaduse reformiga, millele 1862. a. oli eelnenud omavalitsuse reform, algab Rootsi siseelus uus ajastu, mida iseloomustavad järjest arenev demokraatia ja üha tugevnev majanduslik areng. 1860. aastais ehitati suuri riiklikke raudteid ja pandi alus moodsale suurtööstusele. Pääses maksvusele liberaalsem majanduspolitiika, samuti löid kaubanduspoliitikas läbi vaba-kaubanduslikud ideed. Sama areng jätkus ka Oskar II (1872—1907) ajal. Rahvaesindusega koos hakkasid kujunema ka poliitilised parteid. $\frac{3}{4}$ Rootsi tollekordsest rahvastikust olid talupojad. Riigipäevale saatsid nad kõige rohkem esindajaid, ja nad valisid ainult talupoegi. Juba 1867. a. riigipäeva lõpul liitusid talurahva saadikud tugevaks maameeste-parteiks (lantmänna-partiet). 1880. aastates lõhenes maameeste-partei kaheks, millest osa pooldas vaba-kaubandust, teine osa protektsionistlikku tollipoliitikat. 1891. a. pandigi maksma mõõdukas protektsionistlik tollitaks. Selle järele kui lakkas tolliküsimuse aktuaalsus, jagunes maameeste-partei konservatiivseks ja liberaalseks rühmaks. Viimane liitus 1900. a. asutatud liberaalse koondusparteiga (liberala samlingspartiet). 1906. a. asutati konservatiivsete elementide poolt nn. rahvuslik edupartei (nationella framstegspartiet). XIX sajandi lõpul hakkasid suured sotsiaalsed küsimused järjest enam mõjustama Rootsi poliitilist elu. 1889. a. oli sotsialistlik töölisliikumine Rootsis konsolideerunud sotsiaaldemokraatlikuks töölisparteiiks, kes Hjalmar Branting'is sai enesele silmapaistva juhi. — Sisepoliitilistest probleemidest oli sajandi vahetusel kõige aktuaalsemalt päevakorral maakaitse ja sõjaväe reorganiseerimise küsimus, mis 1901. a. lahendus üldise väetenistuskohustise sisseeadmisega Rootsis. 1814. a. peale oli Norra ühendatud Rootsiiga uniooni kaudu. Norra poolelt oli suhtumine uniooni kestvalt eitav, kogu aeg jätkusid sisemised vastolud; eriti tihenesid konfliktid käesoleva sajandi algul. Norralased nõudsid välissuhete korraldamisel täielikku sõltumatust Rootsist, omi välissaadikuid ja konsulaate, mida rootslased polnud nõus lubama. Vastolude tagajärjel kuulutas Norra storting (ülemkoda) 7. VI 1905. uniooni Rootsiiga lõpetatuks. Rootsi riigipäev nõudis küsimuse Norras rahvahääletusele viimist. Selle järele kui rahvahääletus kinnitas stortingi otsuse, loobus Oskar II 26. X 1905. Norra troonist.

Kuningas Oscar II † 1907. a.

Rahvaesinduse ja riigipäeva korraldus 1866. a. ei andnud üldist valimisõigust, vaid sidus selle teatud varandusliku tsensusega, mille tõttu rahvastiku enamus oli lülitatud välja aktiivsest poliitilisest elust. Juba XIX sajandi lõpul tõusid järjest tugevamaks nõuded valimisõiguse reformi järele. Kuid alles 1907. a. esitas Lindmani ministeerium valimisseaduse muutmise eelnõu, mis lõplikult võeti vastu 1909. a. riigipäeval, millal juba valitses kuningas Gustaf V (alates 1907). Teise koja valimisõiguse said kõik kodanikud,

kes olid vähemalt 24 aastat vanad, maksvusele pääses proportsionaalne valimissüsteem. Esimese koja liikmete valimisõigus seoti ka nüüd tsensusega, mida aga märksa alandati. Samuti vähendati esimese koja liikmete mandaadi kestvusaega 9 aastalt kuuele aastale. Uue valimisseaduse tagajärjel said riigipäevadel järjest tugevama esinduse sotsiaaldemokraadid, kes koos liberaalidega hakkavad seetõttu üha enam avaldama mõju poliitilisele elule Rootsis.

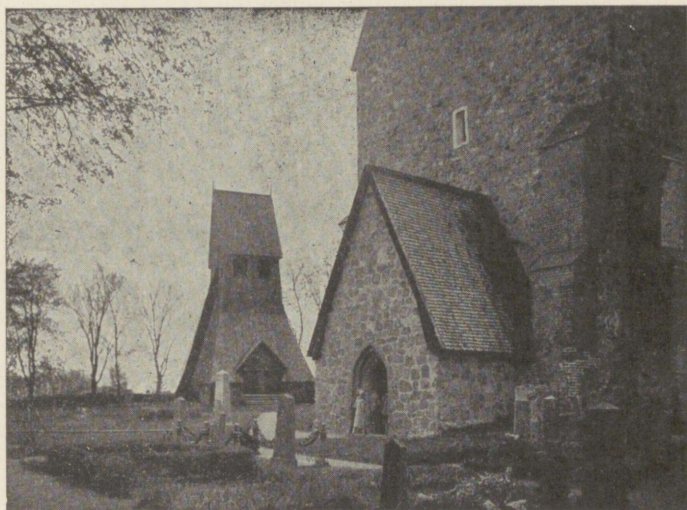
*T. M. Rootsi kuningas Gustaf V
Riigikogu hoone ees.*

saavutada kulutuste kokkuvõidu riigikaitse alal, kuid sattusid seejuures kuningaga vastollu ja nähtavasti ka rahvaga. Rahvas tekkinud liikumise võimsamaks avaldiseks oli kõigist riigiosadest üle 30.000 talupoja kogunemine 1914. a. veebruaris Stokholmi, kus nad korraldasid kuningale meelevalduse riigikaitse korraldamisele suurema tähelepanu juhtimise kasuks, mida nõudis ka kuningas ise. See nõudmine teostuski, eriti veel 1914. a. suvel vallandunud maailmasõja tõttu. Maailmasõjas jäi Rootsi koos Skandinaavia teiste riikidega erapooletuks. Samuti jäi Rootsi erapooletuks Vene revolutsioonile järgnenud Läänemere idakalda rahvaste vabadusvõitlustes.

Riigi siseelus teostati Gustaf V ajal just liberaalide ja sotsiaaldemokraatide mõjustusel rida sotsiaalseid reforme ja süvendati eriti sotsiaalseadusandlust. 1918. a. detsembris teostati riigipäeva parteide vahelise kompromissina põhiseaduse reform, mis välismaise revolutsioonilise liikumise tõttu kujunes kaunis laiaulatuslikuks.

Eriti tugevalt on kestva rahu tõttu viimase saja aasta toimel arenenud Rootsi majanduselu. Rootsi suurtööstuse areng ületab rahvuslikud ja riiklikud piirid ja haarab rea ettevõtteid teistes riikides. 1920-tes aastates andis see edu majanduslikul alal tõi Rootsi „teise suurusajastu“ mõttele. Nagu XVII sajandil poliitiliselt, pidi Rootsi nüüd tõusma Euroopa ja maailma suurvõimude hulka oma majandusliku tugevusega. Neile optimistlikele lootusile tegi lõpu 1930. a. alanud majanduslik kriis ja Kreugeri kontserni kokkuvarisemine 1932. a.

Viimaseil aastakümneil, mis Euroopas üldse, kuid ka Rootsis on olnud väga sündmuste- ja vastolude-rikkad, on Rootsi poliitilise elu silmapaistvamaks kujuks kuningas Gustaf V, Euroopa demokraatlikem monarh. Kuninga poliitiline arukus ja kindel püsimine põhiseaduse alusel on aidanud saada üle nii mõnestki siseriiklikust raskusest. Tema demokraatlikkus ja rahvasõbralikkus kindlustavad talle rahva kõigi kihtide sümpaatiat ja poolehoidu,

„Vana-Uppsala“. Kirik ja kalmistu.

